

Olga Barbasiewicz

dr, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

**GRUPY NACISKU I ORGANIZACJE SPOŁECZNE
ZWIĄZANE Z JAPOŃSKIM RZĄDEM A KWESTIA PAMIĘCI
O II WOJNIE ŚWIATOWEJ**

Wprowadzenie

Problem pamięci o II wojnie światowej jest podejmowany przez naukowców w Japonii od czasów zakończenia zimnej wojny i śmierci cesarza Hirohito w 1989 roku. Obywatele Kraju Kwitnącej Wiśni od zakończenia wojny podejmowali próby stworzenia miejsc, które upamiętniałyby zarówno żołnierzy poległych za ojczyznę, jak i cywilów, którzy stracili życie podczas wojny. Celem tych działań była ochrona pamięci o poległych na wojnie, a wpływ miały również wołania japońskiego społeczeństwa o pokój. Szczególną popularnością w Japonii cieszą się „muzea pokoju”. Do lat 80. XX w. takich miejsc było siedem – w tym trzy największe w Hiroszimie, Nagasaki i na Okinawie¹. Tworzeniu kolejnych miejsc pamięci sprzyjały obchody 50. rocznicy wybuchu II wojny światowej. Obecnie jest ich ponad sto, a ich powstawanie wspierają organizacje społeczne, takie jak *Nihon Izokukai*, które przyczyniło się do otwarcia w pobliżu Świątyni Yasukuni muzeum *Shōwa-kan* (Muzeum ery Shōwa)². Japończycy zorganizowani w grupy społeczne przyczynili

¹ J. van Bremen, *Monuments for the Untimely Dead or the Objectification of Social Memory in Japan*, [w:] *Perspectives on Social Memory in Japan*, eds. Tsu Yun Hui et al., Global Oriental, Folkestone 2005, s. 35.

² *Ibidem*, s. 36.

się również do powstania *Heiwa no Ishizue – Kamienia Węgielnego Pokoju* w rejonie Osaki – czy wirtualnego *Junkoku no Ishibumi*.

Celem artykułu jest analiza porównawcza działań dwóch organizacji określanych mianem „grup nacisku”, ściśle współpracujących z rządzącą Partią Liberalno-Demokratyczną³, mianowicie Stowarzyszenia Świątyń Sintoistycznych (*Jinja Honchō*) oraz Japońskiego Stowarzyszenia Rodzin, które Straciły Bliskich w Czasie Wojny (*Nihon Izokukai*). Dla przeanalizowania roli grup nacisku współpracujących z rządem Japonii postawiono następujące pytania badawcze: Jak kształtowały się i jaką rolę pełnią grupy nacisku i organizacje społeczne w Japonii? Jaką rolę odgrywa w kształtowaniu pamięci o II wojnie światowej Stowarzyszenie Świątyń Sintoistycznych (*Jinja Honchō*)? W jaki sposób *Nihon Izokukai* wpływa na decyzje polityczne odnośnie upamiętniania poległych? Na podstawie analizy powyższych zagadnień, wysunięto hipotezę, że organizacje te, dzięki zaawansowanej współpracy z japońskim rządem, mają realny wpływ na kształt polityki pamięci w Kraju Kwitnącej Wiśni.

Do naukowych rozważań nad podjętym problemem, ze szczególnym uwzględnieniem politycznych procesów decyzyjnych w Japonii, zastosowane zostanie podejście instytucjonalne. Zmiany polityczne da się bowiem wyjaśnić analizując funkcjonowanie „elit” czy „grup” w kontekście wzajemnych wpływów politycznych instytucji, jak również stanowionych praw czy ruchów politycznych. W związku z tym przeprowadzona zostanie analiza oficjalnych struktur wspomnianych grup nacisku w celu ustalenia formalnych zasad, jakimi kierują się przy przyjmowaniu rozstrzygnięć w kontekście pomników i miejsc pamięci.

Do analizy problemu wykorzystano źródła zastane, takie jak opracowania naukowe, artykuły prasowe oraz wypowiedzi japońskich polityków podczas posiedzeń parlamentarnych. Opracowanie tematu opiera się głównie na źródłach w języku angielskim i japońskim. Ze względu na przedstawioną hipotezę liczba organizacji społecznych i grup nacisku została ograniczona do grona współpracujących ściśle z rządem, wskazywanych przez badaczy tematu jako najistotniejsze i mające realny wpływ na politykę pamięci.

Grupy nacisku i organizacje społeczne w Japonii

Jak wynika z dotychczasowej analizy problemu⁴, pamięć o wojnie rozwinęła się wraz z tworzeniem powojennej demokracji, a poszczególne wydarzenia z przeszłości stały się fragmentami politycznej retoryki poszczególnych partii, jak również

³ Partia pozostająca u władzy przez większość powojennego okresu, tj. w latach 1955–2009 (z krótką przerwą w latach 1993–1994), oraz od 2012 r.

⁴ Por. O. Barbasiewicz, *Pomniki i miejsca pamięci w relacjach międzynarodowych. Wpływ pamięci na stosunki japońsko-amerykańskie z perspektywy Japonii*, Warszawa 2016 (Prace Orientalistyczne i Afrykanistyczne IKŚiO PAN); J.W. Dower, *Ways of Forgetting, Ways of Remembering. Japan in the Modern World*, The New Press, New York 2012.

aktorów politycznych. I chociaż nie ulega wątpliwości, że rola polityków w kreowaniu pamięci jest znacząca, to władze często działały nie jako twórcy narodowej zgody, ale jako kreatorzy kontrowersyjnych poglądów⁵. Franziska Seraphim rolę grup nacisku w japońskiej polityce pamięci widzi w następujący sposób:

Tworzenie i dyskutowanie pamięci publicznej miało miejsce w dużym stopniu na średnim poziomie procesu politycznego, pomiędzy jednostką jako uczestnikiem życia politycznego a rządem jako wyrazicielem polityki publicznej. Była to dwoista „sfera publiczna”, opanowana przez zorganizowane grupy obywateli głoszących własne interpretacje okresu wojny i powojnia swoim sympatykom, państwu, jak również szerszej publiczności⁶.

Przedstawione w niniejszym artykule grupy funkcjonują w japońskiej polityce jako „grupy nacisku” (*atsuryoku dantai*)⁷. Seraphim ich genezę upatruje w trzech dziedzinach: niepewności zmian, jakie niesła ze sobą powojenna polityka okupacyjna; zainicjowanej przez Amerykanów demokratyzacji; oraz pamięci o tragedii wydarzeń z czasów wojny⁸. Do organizacji tych należą: Stowarzyszenie Świątyn Sintoistycznych (*Jinja Honchō*), *Nihon Izokukai* oraz Związek Pracowników Oświaty Japonii (*Nihon Kyōshokuin Kumiai*). Z japońskim rządem nierozzerwanie związane są dwie pierwsze. Stowarzyszenie Świątyn Sintoistycznych współpracowało z Partią Liberalno-Demokratyczną i Biurem do Spraw Dworu Cesarskiego nad umocnieniem więzi pomiędzy chramami sintoistycznymi a dworem cesarskim i państwem przez włączenie rytuałów sintoistycznych do ceremonii państwowych⁹. Konserwatywne poglądy reprezentuje również *Nihon Izokukai*, które przyczyniło się do stworzenia miejsc pamięci przy Yasukuni, jak również do wykreowania ceremoniału pamięci w tym chramie, upamiętniającego poległych w czasie wojny.

Przeciwwstawne poglądy reprezentuje Związek Pracowników Oświaty Japonii (*Nihon Kyōshokuin Kumiai*), który identyfikuje się z polityczną lewicą. Organizacja ta walczy m.in. z reformą podręczników szkolnych przeprowadzoną przez prawicowy rząd, jak również sprzeciwia się wpływowi biurokracji na działania państwa.

W tym artykule zostaną ukazane relacje partii rządzącej i poszczególnych grup nacisku, których poglądy zgadzają się z polityką Partii Liberalno-Demokratycznej. Ze względu na ograniczenia pracy przedstawiony powyżej Związek

⁵ F. Seraphim, *War Memory and Social Politics in Japan, 1945–2005*, Harvard University Press, Cambridge (MA) – London 2006, s. 6.

⁶ *Ibidem* [tłum. własne].

⁷ Termin ten został po raz pierwszy użyty w latach 50. XX wieku, ze względu na brak japońskiej nomenklatury określającej grupy interesu czy grupy nacisku. Por. T. Ishida, *Interest Groups under a Semipermanent Government Party: The Case of Japan*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science”, No. 413, Interest Groups in International Perspective, 1974, s. 2.

⁸ F. Seraphim, *War Memory...*, *op. cit.*, s. 37.

⁹ *Ibidem*, s. 8.

Pracowników Oświaty, mający zgoła odmienne zdanie od oficjalnego stanowiska rządu, nie zostanie poddany analizie.

W Japonii brakuje jednolitego systemu grup nacisku. Z partią rządzącą w okresie „systemu 1955 roku” związane były instytucje finansowe i konserwatywne, z Partią Socjalistyczną natomiast – związki zawodowe. Pozwoliło to na stworzenie hierarchicznego porządku wśród samych grup, zależącego od wielkości i wpływu każdej z nich na proces decyzyjny w państwie¹⁰. Szczególnie grupy związane z dawnym *Sōgyō* (*Nihon rōdōkumiai sōhyōgikai*, Generalna Rada Japońskich Związków Zawodowych), obecnie wchodzącym w struktury *Rengō* (*Nihon Rōdōkumiai Sōrengōkai*, Japońska Federacja Związków Zawodowych), są odsunięte od procesu decyzyjnego, dlatego podejmują działania mające na celu organizację protestów antyrządowych. Jako że tylko kilka grup jest w stanie wywrzeć wpływ (podejmując działania w sferze prywatnej i publicznej) na decyzje rządu, większość działa pośrednio przez członków parlamentu, którzy są wsparciem głosami i funduszami zainteresowanych grup¹¹. Co jest również wyjątkowe w kwestii japońskich grup nacisku, to fakt, że konkurują one między sobą, aby zachować pozycję najbliższą rządzącej partii i biurokracji z nią związanej i zostać uwzględnionymi przy podziale funduszy, gdyż podział dotacji dla grup i organizacji społecznych leży tylko i wyłącznie w gestii administracji publicznej i rządu¹².

Wytworzona w czasie wdrażania tak zwanego „systemu 1955 roku”¹³ sytuacja na scenie politycznej przyczyniła się do włączenia w proces decyzyjny różnego rodzaju organizacji. To one, poza parlamentem, starają się wywrzeć wpływ na działania polityków, ze względu na długi okres dominacji jednej partii w dziejach powojennej polityki japońskiej. Zablockowana w obu izbach partia opozycyjna wykorzystywała więc grupy nacisku dla zwrócenia uwagi publicznej na konkretny problem i organizowała protesty, takie jak ten z 1960 roku, przeciwko umocnieniu sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi¹⁴. Pacyfizm stał się głównym punktem debaty w parlamencie, przy jednoczesnym jego idealizowaniu w kontekście opozycji do sojuszu z USA, będącego priorytetem w polityce zagranicznej realizowanej przez Partię Liberalno-Demokratyczną. Przez cały okres zimnowojenny opozycja promowała w japońskim parlamencie idealistyczny pacyfizm, a dysponująca decydującym głosem partia rządząca – realistyczne podejście do sytuacji międzynarodowej. Zmieniło się to po zakończeniu zimnej

¹⁰ F. Taguchi, *Pressure Groups in Japanese Politics*, „The Developing Economies” 1968, No. 6 (4), s. 471.

¹¹ *Ibidem*, s. 475.

¹² *Ibidem*.

¹³ System polityczny wdrożony w 1955 roku, trwający do 1993 roku, charakteryzujący się dwupartyjnością, polegającą na dominacji Partii Liberalno-Demokratycznej i pozostawianiem w ciągłej opozycji Socjalistycznej Partii Japonii.

¹⁴ F. Taguchi, *op. cit.*, s. 387–388.

wojny, kiedy obydwie strony zaakceptowały międzynarodowy porządek, którego podstawą jest traktat o bezpieczeństwie ze Stanami Zjednoczonymi.

Stowarzyszenie Świątyń Sintoistycznych (*Jinja Honchō*)

Stowarzyszenie Świątyń Sintoistycznych powstało w 1946 roku, na skutek zgody na połączenie się około 80 000 japońskich świątyń sintoistycznych w jeden organizm¹⁵. Powodem takiej decyzji było rozdzielenie religii i państwa zagwarantowane w powojennej konstytucji¹⁶. W tworzeniu tej organizacji wzięli udział byli biurokraci ze zlikwidowanego *Naimushō* – Ministerstwa ds. Wewnętrznych (po 1947 roku przekształconego w Ministerstwo Spraw Wewnętrznych)¹⁷. Ponieważ sintoizm nie był już religią państwową, wspieraną z publicznych pieniędzy i włączoną w rytuały państwowe, szczególnie te związane z kultem cesarza, świątynie sintoistyczne musiały stworzyć organizację, której egzystencja zależna była od wpłat prywatnych darczyńców.

Problem dotyczył głównie formy wyznawania sintoizmu, a sprowadzał się do oddawaniu hołdu bóstwom w świątyniach, państwowych, co władze okupacyjne nazwały mianem państwowego sinto (*kokka shintō*). Do końca 1945 roku Siły Okupacyjne zamknęły wszystkie biura państwowego sintoizmu, zakazały publicznego sławienia cesarza i – ze względu na działalność wojenną – usunęły najważniejszych reprezentantów tej religijnej organizacji¹⁸.

Podstawę prawną do tego rodzaju działalności stanowiła tzw. deklaracja praw wprowadzona przez MacArthura, która mówiła m.in. o zniesieniu wszelkich ograniczeń religijnych¹⁹. Niezrzeszone w tamtym czasie organizacje religijne związane z sinto zarzucały władzom okupacyjnym negowanie głoszonych przez nią wolności wyznaniowych – w tym przypadku nieczcowanie na praktykowanie sintoizmu przez Japończyków²⁰. Konflikt wynikał z niezrozumienia kultury Japonii przez Amerykanów, utożsamiających rodzimą religię mieszkańców tego kraju z kultem cesarza i wojennym nacjonalizmem.

Po wojnie przedstawiciele głównych świątyń sintoistycznych zaczęli zrzeszać się, aby legalnie egzystować w powojennej rzeczywistości. Do stworzenia

¹⁵ *Jinja Honchō*, <http://www.jinjahoncho.or.jp> [dostęp: 1.05.2017].

¹⁶ Artykuł 20. Konstytucji zakłada wolność wyznania oraz rozdzielenie państwa i religii. Por. *Konstytucja Japonii*, tłum. Teruji Suzuki, Biblioteka Sejmowa, Konstytucje Świata, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/Japonia2014.pdf> [dostęp: 1.05.2017].

¹⁷ K.J. Ruoff, *The People's Emperor: Democracy and the Japanese Monarchy, 1945–1995*, Harvard University Press, Cambridge (MA) 2001, s. 72.

¹⁸ F. Seraphim, *War Memory...*, *op. cit.*, s. 38.

¹⁹ Eiji Takemae, *Allied Occupation of Japan*, The Continuum International Publishing Group, London 2002, s. 238.

²⁰ F. Seraphim, *War Memory...*, *op. cit.*, s. 40.

prawomocnej organizacji przyczyniła się kolejna dyrektywa wydana przez Mac-Arthura, nazwana Dyrektywą Sintoistyczną, w której po raz pierwszy zakazano wspierania przez władze działań organizacji sintoistycznych, ale zezwolono na tworzenie prywatnych instytucji edukacyjnych, które miałyby się zajmować kształceniem kapłanów i badaniami nad religią, o ile nie głoszono by przy tej okazji treści nacjonalistycznych²¹. Organizacja ta, w myśl ustawy o Religijnych Osobach Prawnych, zyskała religijną osobowość prawną (*religious juridical persons*)²²; a z czołowymi politykami i wpływowymi naukowcami w swoich szeregach, pomimo wcześniejszego odsunięcia ich od wykonywania funkcji religijnych, Stowarzyszenie Świątyń Sintoistycznych utorowało sobie drogę do legalnego reprezentowania swoich interesów na forum publicznym²³.

Jednym z głównych zadań stowarzyszenia była zmiana postrzegania tradycyjnej japońskiej religii, ze względu na przypisywanie jej przez Amerykanów szerzenia idei nacjonalistycznych. Jednocześnie w czasie okupacji działalność polityczna nowego stowarzyszenia była znacznie utrudniana²⁴.

Po zawarciu przez Japonię traktatu pokojowego w 1951 roku²⁵ działalność stowarzyszenia rozszerzyła się. Jego członkowie podejmowali znamienne dla Japończyków kwestie związane z pamięcią narodową, starali się o przywrócenie w 1966 r. obchodów Rocznicy Powstania Japonii²⁶. Kroki te *Jinja Honchō* podjęło już w 1954 roku, kiedy nakazało wszystkim świątyniom obchodzenie tego święta, pomimo zniesienia go przez władze okupacyjne²⁷. Nacisk tej organizacji okazał się tak silny, że – chociaż pojawiały się sprzeczny społeczne – temat przywrócenia święta był określany mianem „trawy, która pomimo deptania usilnie próbuje wyrosnąć”²⁸. Partie lewicowe na forum parlamentu krytykowały tę postawę jeszcze wiele lat później. Przykładem może być wypowiedź Murayamy Kiichiego z Partii Socjalistycznej, który wypomniął to zdarzenie na forum parlamentu, w roku przywrócenia święta do kalendarza rocznic państwowych (1966). Murayama określił mianem wielkiego problemu działalność Stowarzyszenia Świątyń Sintoistycznych, które przyczyniło się do

²¹ Por. *The Shinto Directive*, „Contemporary Religions in Japan”, Vol. 1, No. 2, June 1960, s. 85–89.

²² Por. *Trends and Developments in Cultural Policies*, Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, http://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/hpae200001/hpae200001_2_143.html [dostęp: 1.05.2017].

²³ F. Seraphim, *War Memory...*, *op. cit.*, s. 45.

²⁴ *Ibidem*, s. 50.

²⁵ Traktat pokojowy wszedł w życie w 1952 r.

²⁶ *Kenkoku kinen-no hi, kakuchi de hōshuku ya kangaeru kai* (Rocznica Powstania Japonii, obchody w prefekturach i przemysłenia grupowe), „Mainichi Shimbun”, 12.02.2000, wydanie elektroniczne udostępnione przez Bibliotekę Narodową w Berlinie.

²⁷ *Kigensetsu fukkatsu e no ugoki* (Ruchy wobec przywrócenia Rocznicy Powstania Japonii), „Asahi Shimbun”, 3 stycznia 1954 roku, Tōkyō, wydanie poranne, s. 3.

²⁸ *Ibidem*.

upaństwowienia święta niemającego żadnych podstaw historycznych, a jedynie mityczne i religijne²⁹.

Stowarzyszenie Świątyn Sintoistycznych wpływało więc na pamięć społeczną przez propagowanie roli cesarza w społeczeństwie, przypominając jego rolę w sintoizmie – rodzimej religii Japonii. Samo przeforsowanie projektu przywrócenia wspomnianego kontrowersyjnego święta może być przykładem silnego wpływu na polityków, jaki owa grupa miała i ma do tej pory. Jednocześnie jej bliskie związki z Urzędem ds. Dworu Cesarskiego mogą znaleźć potwierdzenie w udziale pary cesarskiej oraz polityków, w tym premiera Abe, w ceremonii pamięci o poległych podczas wojny z całego kraju. Członkowie stowarzyszenia aktywnie walczą również o rewizję konstytucji. Uważają ją bowiem za bastion wpływów amerykańskich na japońskie społeczeństwo i politykę państwa, tak samo jak miało to miejsce w przypadku podpisania traktatów w San Francisco z późniejszymi zmianami w kwestii bezpieczeństwa³⁰. Postawa ta wydaje się oczywista, jako że reformy władz okupacyjnych doprowadziły do rozdzielenia religii od państwa, a w związku z tym odsunęły od możliwości decydowania osoby związane z chramami sintoistycznymi, które następnie zrzeszyły się w stowarzyszenie. Jednak relacje między wchodzącymi w skład tej organizacji byłymi biurokratami a politykami, którym udało się pozostać częścią powojennego parlamentu, były na tyle silne, że Stowarzyszenie Świątyn Sintoistycznych pozostaje jedną z najbardziej wpływowych, konserwatywnych grup nacisku powojennej Japonii.

Nihon Izokukai

*Nihon (Nippon) Izokukai*³¹ (Japońskie Stowarzyszenie Rodzin, które Straciły Bliższych w Czasie Wojny) zostało założone w 1947 roku jako krajowa organizacja zrzeszająca rodziny poległych w trakcie II wojny światowej, a pięć lat później zarejestrowano je jako fundację³². W założeniach tej organizacji pojawia się określenie „kamienie węgielne/fundamenty państwowe” w kontekście poległych podczas

²⁹ Posiedzenie Izby Reprezentantów z 15 kwietnia 1966 r., http://kokkai.ndl.go.jp/cgi-bin/KENSAKU/swk_dispdoc.cgi?SESSION=58316&SAVED_RID=4&PAGE=0&POS=0&TOTAL=0&SRV_ID=3&DOC_ID=18125&DPAGE=1&DTOTAL=3&DPOS=1&SORT_DIR=1&SORT_TYPE=0&MODE=1&DMY=22704 [dostęp: 3.05.2017].

³⁰ Por. F. Seraphim, *War Memory...*, *op. cit.*, s. 56–57.

³¹ W niniejszym artykule używana będzie nazwa japońska, jako powszechnie przyjęta w badaniach japonistycznych. Jednocześnie przyjęta zostanie nazwa używana w innych opracowaniach tematu – *Nihon Izokukai*, pomimo stosowania w nazwie oficjalnej strony internetowej bardziej oficjalnego czytania znaków – *Nippon*.

³² *Nippon Izokukai*, oficjalna strona, <http://www.nippon-izokukai.jp/aboutus> [dostęp: 14.07.2017]. Obecna nazwa została nadana w 1953 roku, wcześniej organizacja nosiła miano Japońskiej Ligi Opieki Społecznej nad Osobami Osieroconymi w Wojnie (*Nihon Izoku Kōsei Renmei*).

wojny, duszom których oddawany jest hołd³³. Jest to bardzo ważna i wpływowa grupa, wspierająca zarówno działalność świątyni Yasukuni, jak i Partii Liberalno-Demokratycznej³⁴.

Na czele tej organizacji stoi Mizuochi Toshiei z Partii Liberalno-Demokratycznej, członek Izby Radców w japońskim parlamencie. *Nihon Izokukai* określana jest mianem konserwatywnych lobbystów, którzy dążą do tworzenia miejsc, gdzie oddaje się hołd poległym za ojczyznę, jak również dba o zachowanie pamięci o ich czynach³⁵.

Organizacja powstała w czasach, gdy Japonia znajdowała się pod okupacją, a społeczeństwo, dźwigające się ze zniszczeń powojennych, zaczęło żądać rekompensaty za poniesione straty w ludziach i majątku. Liczba wniosków okazała się tak ogromna, że władze japońskie nie były w stanie sprostać oczekiwaniom obywateli. Jedna grupa osób, których krewni, wojskowi, polegli w czasie wojny, była szczególnie uprzywilejowana, gdyż przez całą wojnę pozostawała w centrum uwagi rządu. Jako rodziny wojskowych, którzy polegli w czasach działań wojennych, grupa ta była uprzywilejowana dla celów propagandowych przez japoński rząd, co zamiast jednoczyć naród czczący poległych, w dużym stopniu skomplikowało pamięć o ofiarach wojny³⁶. Franziska Seraphim przedstawia ten problem następująco:

Oficjalne ceremonie umieszczania duchów poległych w walce w tak zwanych świątyniach chroniących kraj, a następnie w państwowej świątyni Yasukuni w Tokio, zmieniły osobisty pochówek w narodowe obchody. Rodziny, które utraciły bliskich, były bezpośrednimi odbiorcami honoru narodowego (i pocieszenia), zarówno symbolicznego, jak i materialnego, poprzez wypłacenie przez rząd rent i przyznanie innych korzyści. Tak więc kult poległych podczas wojny łączył z ideologią państwowego sinto (pod względem roli świątyni w rytualnym łączeniu ludzi z istotą duchową państwa, cesarzem) struktury współczesnego systemu opieki społecznej³⁷.

Ten sposób upamiętniania poległych miał początek w 1938 roku, kiedy Japonia była w stanie wojny z Chinami. Imperialny rząd wspierał bowiem ideę walki za ojczyznę, gwarantując żołnierzom, że zaopiekuje się ich rodzinami na wypadek ich śmierci, a im samym przypisze rolę narodowych bohaterów. Walczący na frontach zwolennicy cesarza potrzebowali miejsca, które zapewni im chwałę i cześć, jeśli polegną w imieniu władcy. Żołnierze popełniający

³³ *Ibidem* [tłum. własne].

³⁴ G. Hielscher, *The Yasukuni Jinja Debate – Dealing with Symbols of the Past*, [w:] *Japan in the 1990s: Crisis as an Impetus for Change*, red. Gesine Foljanty-Jost, LIT Verlag, Münster 2004, s. 210.

³⁵ J.W. Dower, *op. cit.*, s. 123–124.

³⁶ F. Seraphim, *War Memory...*, *op. cit.*, s. 6.

³⁷ *Ibidem* [tłum. własne].

samobójstwa żegnali się często słowami „Do zobaczenia w Yasukuni”, co doskonale obrazuje rolę, jaką świątynia odgrywała w czasie II wojny światowej³⁸.

Problem z upamiętnianiem, tak ważnym aspektem polityki władz Japonii, pojawił się wraz z nastaniem okupacji amerykańskiej. Świątynia zaczęła podlegać Siłom Okupacyjnym i to one, wraz z japońskimi ministerstwami, były odpowiedzialne za informowanie o nazwiskach osób poległych w walce, które należy włączyć w poczet dusz wprowadzonych do świątyni podczas tradycyjnych świąt, do czego alianci zaczęli przywiązywać dużą wagę³⁹. Dlatego nadchodzący tuż po wojnie festiwal jesienny, podczas którego miały zostać wprowadzone do Yasukuni dusze żołnierzy poległych podczas II wojny światowej, budził emocje wśród społeczeństwa. Gazeta „Asahi Shimbun” w artykule *Yasukunijinja aki no taisai wa dō naru. 10 gatsuchū ni saiten, haru no taisai ikō no eirei gōshi* (*Co będzie z jesiennym festiwalem w Yasukuni? Październikowe obchody, a po festiwalu wiosennym wprowadzenie do świątyni dusz poległych w czasie wojny*) zarysowała ten problem, informując, że niemożliwe jest dokonanie tego tradycyjnego już rytuału, ze względu na brak dostępności danych o poległych. Festiwal jesienny miał jednak odbyć się, tak jak co roku, w październiku, a reszta uroczystości – w późniejszym terminie⁴⁰.

Miesiąc później Siły Okupacyjne zarządziły, że świątynia powinna przestać pełnić swoją funkcję związaną z upamiętnianiem działań wojennych i ich uczestników, jak również że zyska ona osobowość prawną, zrywając wszelkie relacje z władzami państwa, a cały proces będzie się odbywał w uzgodnieniu i pod nadzorem rodzin poległych podczas wojny⁴¹. Dowodziło to, jak wiele uwagi Amerykanie poświęcali osobom, których rodziny poległy podczas II wojny światowej. Jednocześnie MacArthur zdecydował o cofnięciu przywilejów dla rodzin poległych żołnierzy, gwarantowanych przez stronę rządową przez cały okres trwania wojny⁴².

Jednak już w czasie okupacji Siły Okupacyjne pokazały, że wydając dekrety, nie zawsze przywiązują wagę do ich przestrzegania. Działo się tak m.in. w przypadku decyzji odnośnie władz organizacji, które nie mogą być jednocześnie osobami piastującymi funkcję publiczną⁴³.

³⁸ J.W. Dower, *op. cit.*, s. 75.

³⁹ F. Seraphim, *War Memory...*, *op. cit.*, s. 65–66.

⁴⁰ *Yasukunijinja aki no taisai wa dō naru. 10 gatsuchū ni saiten, haru no taisai ikō no eirei gōshi* (*Co będzie z jesiennym festiwalem w Yasukuni? Październikowe obchody, a po festiwalu wiosennym wprowadzenie do świątyni dusz poległych w czasie wojny*), „Asahi Shimbun”, 18.09.1945, Tōkyō, s. 2.

⁴¹ F. Seraphim, *War Memory...*, *op. cit.*, s. 66.

⁴² F. Seraphim, *Negotiation War Legacies and Postwar Democracy in Japan*, [w:] *Perpetrators Accomplices & Victims: Reckoning with the Past*, eds. A.M. Khazanov, S. Payne, Routledge, London–New York 2013, s. 54.

⁴³ F. Seraphim, *War Memory...*, *op. cit.*, s. 70.

Walka o wsparcie finansowe w okresie powojennym skupiła się w latach 50. na wątkach narodowych, ze szczególnym uwzględnieniem reform okupacyjnych i statusu Yasukuni. Członkowie organizacji chcieli jej ponownego upaństwowienia i w 1960 roku złożyli do parlamentu wnioski o uczynienie świątyni Yasukuni państwowym, jako miejsca najbardziej odpowiedniego do czczenia poległych w czasie wojny⁴⁴.

Od połowy lat 60., przez dziesięć lat Partia Liberalno-Demokratyczna próbowała przychylić się do tych próśb, poddając pod dyskusję w parlamencie propozycje ustawy o świątyni Yasukuni, jednak za każdym razem była ona odrzucana przez opozycję⁴⁵. *Izokukai* współpracowało z reprezentantami świątyni również przy rozpowszechnianiu poglądów prawicowych, gwarantując im artykułom miejsce w wydawanym newsletterze („Nihon izoku tsūshin”, który w początkowej fazie istnienia stowarzyszenia nosił nazwę „Nihon izoku kōsei renmin kaihō”)⁴⁶.

Sytuacja ta pokazuje, jakie podejście do problemu poległych za ojczyznę zastosował rząd wspierany przez Stany Zjednoczone oraz jaką postawę przyjęli Amerykanie po zakończeniu okupacji. Ustawa ta nie została uchwalona wyłącznie dzięki sprzeciwowi opozycji, czyli grup reformistycznych, wspierających działania okupacyjne z jej pierwszej fazy.

Grupa lobbowała również w japońskim parlamencie odnośnie do świadczeń socjalnych dla osób, które utraciły bliskich w czasie wojny. W dniu zatwierdzenia traktatu, politycy Partii Demokratyczno-Liberalnej (Minshūjiryū) podkreślali rolę poległych żołnierzy w wypracowaniu pokoju w Japonii. Podczas ratyfikacji w Izbie Reprezentantów „Ustawy o wsparciu dla rodzin osób rannych i poległych” to właśnie pacyfizm był tematem wiodącym przy przedstawianiu tekstu właściwego. Choćby w wypowiedzi byłego premiera, Shidehara Kijūrō, na samym początku podkreślone zostało, że osoby, których dotyczy uchwalana ustawa, przeżyły ogromne cierpienia w związku z wojną i dlatego ponad wszystko pragną pokoju, również w odbudowywanym ze zgliszczy wojennych kraju⁴⁷.

Ważnym aspektem ustawy było ustalenie funduszu na renty dla rodzin i dodatku do pochówku (tak zwane *chōikin*). Był to niewątpliwie największy sukces organizacji *Izokukai*, która przekonała władze jeszcze w czasie trwania okupacji, by przeznaczyć tak ogromne kwoty z budżetu państwa na potrzeby osób zrzeszo-

⁴⁴ Joshua Safier, *Yasukuni Shrine and the Constraints on the Discourses of Nationalism in Twentieth Century Japan*, Universal-Publishers, Dissertation.com, 1997, s. 38–39.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 39.

⁴⁶ F. Seraphim, *War Memory...*, *op. cit.*, s. 76–77.

⁴⁷ Posiedzenie Izby Reprezentantów z dnia 14 maja 1949 roku odnośnie do „Ustawy o wsparciu dla rodzin osób rannych i poległych”, http://kokkai.ndl.go.jp/cgi-bin/KENSAKU/swk_dispdoc.cgi?SESSION=12778&SAVED_RID=2&PAGE=0&POS=0&TOTAL=0&SRV_ID=1&DOC_ID=3845&DPAGE=1&DTOTAL=1&DPOS=1&SORT_DIR=1&SORT_TYPE=0&MODE=1&DMY=21665 [dostęp: 14.05.2017]

nych⁴⁸. Obrady parlamentu z 14 maja 1949 roku pokazały, jak spójne z polityką pierwszej fazy okupacji było stanowisko prawicowych polityków odnośnie do demilitaryzacji kraju. Jednocześnie zatwierdzenie tego aktu prawnego podpię- rane było tezą o roli państwa i polityków w niesieniu pomocy najsłabszym, a za takich uważano szczególnie wdowy i rodziców poległych żołnierzy⁴⁹. Podczas omawianej sesji parlamentu socjaliści wykorzystali okazję do skrytykowania stanowiska prawicy, które – zdaniem Tsutsumi Tsuyori z Partii Socjalistycznej – było tylko powierzchowne. Polityk ten stwierdził: „Niejednoznaczność od- powiedzialności za wojnę nie podlega żadnej rewizji, a za lekkomyślne uznać można stworzone dla żartu państwo kultury (*bunka kokka*) i wołanie o wieczny pokój”⁵⁰. Wypowiedź ta wskazuje na dwulicowość polityków prawicy, pod- legających woli danej grupy nacisku i stosujących hasła z początkowej fazy okupacji dla realizacji swoich celów politycznych oraz dla korzyści osób, od których dani politycy są zależni.

Kiedy po zakończeniu okupacji ruszył system wypłacania wojskowych emerytur dla osób, które utraciły rodziny w walce podczas wojny, gwałtownie wzrosły nastroje nacjonalistyczne wśród działaczy na rzecz stowarzyszenia. Po- nadto członkowie tej organizacji zaczęli wywierać coraz większy wpływ na po- lityków⁵¹. *Izokukai* dążyło do wprowadzenia do świątyni Yasukuni duchów osób, które straciły życie na skutek decyzji Trybunału Tokijskiego. W 1953 roku, gdy doszło do zmiany charakteru tej organizacji, wśród celów stowarzyszenia zna- lazło się nie tylko dbanie o opiekę społeczną dla tych, którzy stracili bliskich, ale również kwestie związane z polityczną ideologią, takie jak oddawanie czci w świątyni Yasukuni żołnierzom, którzy polegli jako „zaszczytne ofiary”, po- święcając swoje życie, kiedy kraj znajdował się w kryzysie⁵².

Izokukai nie zgadzało się również ze stwierdzeniami polityków, przy- znających na forum publicznym, że Japonia była agresorem podczas wojny. Kiedy premier Hosokawa Morihiro w 1993 roku wyraził żal, że jego kraj był agresorem podczas wojny, spotkał się z ostrą krytyką środowisk prawicowych, w tym omawianego stowarzyszenia⁵³. Można zatem stwierdzić, że to właśnie do *Izokukai* należało kreowanie powojennej pamięci o II wojnie światowej. Oficjalnie reprezentując rodziny poległych, upominało się w sposób widoczny dla społeczeństwa o czczenie ich w należyty sposób, zgodnie z ideą, jaka była żywa przed kapitulacją.

⁴⁸ Ustawa weszła w życie 30 kwietnia 1952 roku, po zakończeniu działań okupacyjnych.

⁴⁹ Posiedzenie Izby Reprezentantów z dnia 15 maja 1949 roku..., *op. cit.*

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ F. Seraphim, *War Memory*..., *op. cit.*, s. 78.

⁵² *Ibidem*, s. 82.

⁵³ J. Yamazaki, *Japanese Apologies for World War II: A Rhetorical Study*, Routledge, New York 2006, s. 75.

Podsumowanie

W niniejszym artykule poddano analizie grupy nacisku związane z japońską Partią Liberalno-Demokratyczną w kontekście ich wpływu na kształt polityki pamięci. Ukazano, że tworzenie tego rodzaju grup było bezpośrednio spowodowane zainicjowaną przez Amerykanów demokratyzacją oraz trwale zakorzenioną pamięcią o tragedii, jaka spotkała Japonię w czasie wojny. Większość organizacji działa pośrednio przez członków parlamentu, których sponsorują zainteresowane grupy. Jednocześnie największe organizacje mają realny wpływ na władzę, dbając m.in. o zapewnienie miejsc w zarządzie wpływowym politykom (*Izokukai*).

Określane mianem prorządowego Stowarzyszenie Świątyni Sintoistycznych stworzone zostało we współpracy z obecnym Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Japonii. Pomimo tego rodzaju wsparcia ze strony rządu, członkowie stowarzyszenia otwarcie przyznają, że to biurokraci odpowiadają za kontrolę ich działań⁵⁴. Stowarzyszenie stało się szczególnie aktywne po zakończeniu okupacji Japonii, lobbując na rzecz przywrócenia Rocznic Powstania Japonii, promowania roli cesarza w społeczeństwie, przy jednoczesnym bliskim związku z Urzędem ds. Dworu Cesarskiego. Będące wynikiem tego działania uczestnictwo pary cesarskiej oraz polityków, w tym ostatnio premiera Abe, w ceremonii pamięci o poległych z całego kraju podczas wojny jest tego najlepszym wyrazem.

Izokukai należy do grupy, która miała realny wpływ na zapoczątkowanie polityki pamięci w Japonii. Organizacja ta posiłkuje się koncepcją, że tworzenie pamięci o wydarzeniach z czasów wojny jest wypadkową relacji naród–państwo⁵⁵. *Izokukai* wykorzystywało relacje ze stroną rządzącą, aby lobbować za stanowieniem praw korzystnych dla osób zrzeszonych. Działania te ukazują, w jaki sposób w okresie powojennym doszło do kształtowania pamięci o wojnie. Pojawiła się bowiem nagle potrzeba kształtowania przeszłości, reprezentowana przez różne grupy zainteresowanych. Niektórzy, tak jak *Izokukai*, starali się forsować obraz krzywd, jakich doznali jej członkowie, wymazując jednocześnie cierpienia wywołane prowadzeniem walk. *Izokukai* reprezentował swoje interesy nie tylko w celu „wybielenia” roli poszczególnych osób ze swych rodzin w II wojnie światowej w oczach przyszłych pokoleń. Jako silna grupa nacisku, forsował prawa, które pozwalały jego członkom na uzyskanie reparacji wojennych od japońskiego rządu.

Niniejsze opracowanie uwypukla fakt, że obie grupy stworzone po wojnie, w czasach okupacji Japonii, zgodnie z zasadami demokratyzacji państwa narzuconej przez siły okupacyjne, wykorzystwały dwie możliwości dla promocji i lobbowania treści niezgodnych z polityką Stanów Zjednoczonych wobec powojennej Japonii.

⁵⁴ F. Seraphim, *War Memory...*, *op. cit.*, s. 106.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 107.

Tabela 1. Działania lobbingowe japońskich grup nacisku

Nazwa organizacji	Cele organizacji	Stosunek do wydarzeń wojennych i okresu okupacji	Efekt lobbingu	Trwałość efektów lobbingu
Stowarzyszenie Świątyń Sintoistycznych (<i>Jinja Honchō</i>)	Zmiana postrzegania tradycyjnej japońskiej religii	Propagowanie roli cesarza w społeczeństwie poprzez przypominanie jego roli w rodzimej religii Japonii	Przywrócenie Rocznic Powstania Japonii jako święta państwowego	Upaństwowienie święta o podłożu mitycznym i religijnym
	Walka o rewizję konstytucji i uniezależnienie się od wpływów amerykańskich	Sprzeciw wobec rozdzielenia religii od państwa jako efekt powojennej demokracji oraz utraty realnej decyzyjności	Brak wymiernych efektów	Włączenie do działań wpływowych polityków i biurokratów, co skutkuje ciągłym postulowaniem zmiany konstytucji
Japońskie Stowarzyszenie Rodzin, które Straciły Bliskich w Czasie Wojny (<i>Nihon Izokukai</i>)	Oddawanie czci душom poległych żołnierzy	Oddawanie czci żołnierzom, którzy polegli jako „zaszczytne ofiary”, poświęcając swoje życie, kiedy kraj znajdował się w kryzysie	Ścisła współpraca z władzami świątyni Yasukuni	Wyniesienie poległych żołnierzy do rangi bohaterów narodowych
	Tworzenie miejsc, gdzie oddaje się hołd poległym za ojczyznę		Propozycja ustawy o świątyni Yasukuni	Propozycja odrzucona przez opozycję
	Propagowanie pamięci o czynach osób poległych za ojczyznę		Przyznanie rent dla rodzin ofiar i dodatku do pochówku	Stałe dofinansowanie dla członków Stowarzyszenia

Pod kątem wyodrębnionych kryteriów wskazano, że Stowarzyszenie Świątyń Sintoistycznych, stworzone w celu zmiany postrzegania rodzimej religii Japonii, za cel obrało sobie działania na rzecz przypomnienia roli cesarza, który zgodnie z wolą władz okupacyjnych stał się jedynie symbolem Kraju Kwitnącej Wiśni, zrzekając się swojej boskości. Po udanym lobbingu na rzecz przywrócenia święta związanego bezpośrednio z mitem o boskim pochodzeniu cesarza, Stowarzyszenie zaczęło lobbować na rzecz rewizji konstytucji i uniezależnienia się od wpływów amerykańskich. Działania te zostały zatrzymane przez japońską opozycję, aczkolwiek pozostają ciągle domeną japońskiej partii rządzącej⁵⁶.

Japońskie Stowarzyszenie Rodzin, które Straciły Bliskich w Czasie Wojny *Nihon Izokukai* stało się grupą lobbującą na rzecz konkretnej grupy rodzin, których bliscy polegli na polu walki. Będąc reprezentantem rodzin żołnierzy służących w szeregach imperialnej armii, ściśle współpracuje z władzami świątyni Yasukuni. Pomimo kontrowersji związanych z tym chramem stowarzyszenie, powołane w czasach okupacji, przyczynia się pośrednio do eskalacji konfliktu dotyczącego pamięci o wojnie między Japonią a państwami sąsiednimi. Jednocześnie, realizując własne interesy, nie podejmuje tematu cywilów, którzy również stracili życie podczas II wojny światowej.

Uwypuklone różnice pozwalają stwierdzić, że Stowarzyszenie Świątyń Sintoistycznych działa na rzecz promocji tradycyjnych wartości japońskiego społeczeństwa, próbując wzbudzić poczucie dumy narodowej, potencjalnie będącej udziałem całego narodu. Natomiast *Nihon Izokukai* lobbuje na rzecz konkretnej grupy, która według subiektywnych odczuć działaczy zasługuje zarówno na pamięć, jak i na bonifikatę finansową ze strony państwa.

Pressure Groups and Social Organizations Associated with the Japanese Government and the Issue of the Remembrance of World War II

In this article I focus on so called 'pressure groups' and social organizations related to the Japanese government, which have a real impact on modern memory politics. I analyzed two organizations, such as The Association of Shinto Shrines (*Jinja Honchō*), and The Japan War-Bereaved Families Association *Nihon Izokukai*. To verify the hypothesis about the impact of these organizations onto the shape of contemporary politics of remembrance, the official structures of these pressure groups were analyzed to show the formal principles they pursue when taking decisions on different memorials and places of remembrance.

Key words: World War 2, Japan, Yasukuni, Izokukai, Shinto, realms of memory

⁵⁶ Przykładem mogą być działania premiera Abe z 2016 r. Więcej: *Abe's drive to amend Constitution*, <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2016/03/15/editorials/abes-drive-amend-constitution/#.Wbuej4VOJYc> [dostęp: 3.07.2017].

Grupy nacisku i organizacje społeczne związane z japońskim rządem a kwestia pamięci o II wojnie światowej

W artykule podjęty został problem grup nacisku i organizacji społecznych związanych z japońskim rządem, które wywierają realny wpływ na współczesną politykę pamięci. Analizie poddano takie grupy, jak Stowarzyszenia Świątyń Sintoistycznych (*Jinja Honchō*) oraz Japońskie Stowarzyszenie Rodzin, które Straciły Bliskich w Czasie Wojny *Nihon Izokukai*. W celu weryfikacji hipotezy o wpływie tych organizacji na kształt polityki pamięci analizie poddane zostały oficjalne struktury wspomnianych grup nacisku. Ukazano przez to formalne zasady, jakimi kierują się one przy przyjmowaniu rozstrzygnięć w kontekście pomników i miejsc pamięci.

Słowa kluczowe: II wojna światowa, Japonia, Yasukuni, Izokukai, sintoizm, miejsca pamięci

